

hoge prikkeldraadversperringen) die hij alleen maar kon passeren doordat hij in zijn cel twee plankjes losgemaakt had uit een houten bakje: met die plankjes die hij meegenomen had, maakte hij een opening in het prikkeldraad waar hij, niet zonder zich te verwonden, doorheen kon kruipen. Aldus passeerde hij ook de minder gecompliceerde prikkeldraadversperringen en kwam hij, voorzichtig kruipend, buiten het kampgebied. Midden in de nacht bereikte hij de stad Amersfoort waar hij, het magere lijf overdekt met wonden, door vrienden verborgen werd. Zodra hij hersteld was, ging hij weer aan het illegale werk deelnemen.

Op Kleinvelde ontsnapping kon geen strafappèl volgen: nagenoeg alle gevangenen waren in de maanden waarin hij zijn vlucht voorbereid had, naar Vught overgeplaatst.

*

Hoeveel Joden zich bevonden hebben onder de ruim achtduizendvijfhonderd gevangenen die in totaal tot begin '43 in het kamp Amersfoort ingeschreven zijn, weten wij niet precies; het zijn er in elk geval meer dan duizend geweest. Vast staat dat bijna achthonderd naar Mauthausen doorgezonden zijn (hun lot daar is de lezer al bekend) en vele honderden naar Westerbork, en wij nemen aan dat zich bovendien onder de honderdtwee-en-veertig gevangenen die in de eerste periode van Amersfoort ter plaatse omgekomen zijn, talrijke Joden bevonden hebben: Joden hadden het in Amersfoort het zwaarst.

Zij vormden een zeer gemengde groep. Er waren Joden onder de illegale werkers die in afwachting van hun berechting in het kamp opgesloten waren (wij veronderstellen dat *deze* Joden niet opgenomen werden in het z.g. *Judenkommando*, aangezien de kamp-SS er niet voor voelde, gevangenen die evident ernstig mishandeld waren, voor de Duitse rechtbanken te laten verschijnen) – er waren ook Joden die zich aan de meest onbenullige overtredingen schuldig gemaakt hadden of van wie dat beweerd werd; er was de groep van de ca. dertig mannelijke Joden die eind maart '42 in Amsterdam gearresteerd waren omdat zij in ondertrouw waren met een niet-Joodse vrouw, en die begin mei Amersfoort werden binnengevoerd en daar een grote gele R (de R van '*Rassenschande*') op hun kleding kregen; er waren tenslotte, aldus onze indruk, talrijke Joden die onder de categorie 'economische gevangenen' vielen: Joden die op de een of andere wijze zwarte handel bedreven hadden, hetgeen, gegeven de mate van beroving waarvan